

Scriitorul român: coabitare sau integrare europeană?

Mihaela COJOCARU

Românii, „prizonieri” ai culturii moderne europene

În orașele Provinciilor Române din prima jumătate a secolului al XIX-lea (București, Iași, Cernăuți ori Chișinău) tinerii intelectuali reformatori s-au manifestat ca mesageri entuziaști ai culturii Franței. După înfrângerea revoluțiilor de la 1848, Parisul devine locul unde ei se retrag în așteptarea momentului când vor putea reveni acasă, având iluzia că aici vor fi tratați cu bunăvoință, grație gesturilor de frățietate făcute anterior prin traducerea operelor romanticilor francezi, preluarea, difuzarea și punerea în practică a unor teze politice și umanitare, cu deosebire cele ale „socialiștilor utopici”, consacrarea unor modele de comportament și utilizarea francezei în conversația de salon, ca marcă a distincției și a eleganței urbane. Numai că întâlnirea cu funcționarii administrației statului francez i-a dezamăgit pe exilații români, mai ales atunci când unii dintre creatorii admirați s-au purtat cu îngâmfare și superioritate morală¹, determinându-i să-și înțeleagă statutul de „mărginași” ai Europei civilizate, de reprezentanți ai unei culturi ignorate de istoriile medievale și moderne ale culturii lumii. Aceeași umilință o resimte, peste un deceniu, și adolescentul Titu Maiorescu, când este tratat cu infatuare de colegii de la Theresianum, descendenți ai nobilii germane, „scăpătate”. Învățăcelul român notează în jurnalul său, la 1 martie 1857, o frază citată adesea: „Am să le arăt eu măgarilor de vienezi ce înseamnă un român”². În ultimul deceniu al secolului romantic un alt creator român, filofrancez, trăiește aceleași deziluzii cu ale mai vârstnicilor pașoptiști. Retras în Franța, după nefericita epigramă antieminesciană, Al. Macedonski aspiră la recunoașterea valorii operei sale în Occident. Obligat să-și recunoască eșecul ambițiilor artistice, el revine în țară și pentru ca, în finalul existenței, să devină magistrul tinerilor bucureșteni, aspiranți la poezie, iar critica literară să îl declare un inovator în lirica autohtonă de inspirație franceză.

Și în secolul XX Franța, cu deosebire Parisul, primește cu ospitalitate mai multe valuri de „înstrăinați” români. Între aceștia, o condiție aparte o au scriitoarele românce aristocrate, care se bucură de o primire binevoitoare, textele lor beneficiind de sprijinul unor mari edituri. Prestigiul lor european nu este împărțit de conaționali, care le consideră doar niște femei răsfățate, ale căror opere sunt

¹ I. Eliade Rădulescu notează în *Mémoires d'un proscrit* că Lamartine, ministrul afacerilor externe al Franței l-a lăsat să aștepte multe ore în anticamera cabinetului său, iar atunci când și-a făcut apariția era în cămașă de noapte și cu bonetă pe cap. De altfel, „tribunul” revoluției bucureștene, fusese dezamăgit încă de la graniță, de atitudinea vameșilor francezi, când aceștia îi desfăcuseră tocurile de la pantofi, suspectându-l de trafic de trabucuri.

² Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, vol I, ediție de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, Editura Minerva, București, 1977.

apreciate peste hotare în consonanță cu strălucirea blazonului pe care îl dețin. Dacă Elena Văcărescu s-a considerat o „mesageră a spiritualității românești în Europa”, scrisul ei fiind concurat de gesturi politice și inițiative umanitare, Martha Bibescu și-a croit mai degrabă un destin de femeie seducătoare, primită în societatea înaltă a statelor europene, unde a jucat rolul unui agent de influență în favoarea intereselor statului român. Femeie inteligentă și prozatoare talentată, în timpul exilului postbelic ea devine membră a Academiei belgiene. Unul dintre romane a stat la baza unui scenariu de film iar prozele au fost traduse în mai multe limbi. Viața pătimașă și aventuroasă a suscitât interesul mai multor biografi. Dacă Elena Văcărescu a fost percepută în Europa ca o poetă și prozatoare româncă, iar Martha Bibescu ca o aristocrată aparținând marilor familii europene, Ana de Noailles nu a cunoscut țara părinților și nu s-a arătat preocupată de existența românilor. Ea nu și-a negat apartenența la familiile dinastice fanariote și a facilitat comunicarea dintre scriitorii francezi și cei români, integrându-se în cultura franceză mascându-și discret originile balcanice. Scriitoarele aristocrate ale primei jumătăți de secol XX nu au ezitat în a coabita (Elena Văcărescu) sau în se a integra (Martha Bibescu și Ana de Noailles) în cultura europeană, fără ca semnificațiile românești ale creațiilor lor să fie diminuate.

Dacă operele aristocratelor scriitoare și-au găsit loc în literatura franceză, creațiile autorilor bărbați au avut de străbătut un drum cu multe piedici. Abia generația diasporei postbelice are șansa recunoașterii lucrărilor lor și al coabitării sau integrării în cultura europeană și universală. Cariere literare internaționale și-au construit mai mulți scriitori afirmați în țară după Unirea de la 1 Decembrie 1918. Eugen Ionescu este cunoscut ca autor de texte dramatice realizate în maniera teatrului absurd, unde valorifică tradiția monologului și a dialogului caragialian. Mircea Eliade, constatând absența vreunui interes pentru versiunile traduse ale beletristicii sale în Franța, se dedică studiului istoriei religiilor, îmbrățișând o carieră de universitar, de savant inițiator al unui nou domeniu al cunoașterii. Emil Cioran își asumă condiția de student întârziat, își reneagă originile și se proclamă în final de viață filozof francez. Un român mai fericit din punctul de vedere al recunoașterii valorii prozei este Vintilă Horia, care primește în anul 1960 premiul Goncourt pentru romanul *Dumnezeu s-a născut în exil*. Contestat de conaționali pentru activitatea legionară și antisemită din adolescență și prima tinerețe, el nu se prezintă la ceremonia de atribuire a premiilor, răuvoitorii întunecând un moment de recunoaștere a valorii creației autorului român în afara granițelor. Pentru scriitorii conșiși că exilul este o formă de supraviețuire în afara sistemului totalitar și care se bucuraseră acasă de recunoaștere (Petre Dumitriu, Dumitru Țepeneag, Mircea Iorgulescu etc.) condiția de creator rătăcit în mulțimea de condeieri care așteaptă laurii criticii și ai publicului francez este dureroasă. Puțini reușesc să-și continue activitatea scriitoricească reorientându-și temele și remodelându-și stilul, cu dorința de a fi accesibili cititorului european.

Între scriitorii care părăsesc România în deceniul opt al secolului trecut se află și Paul Goma, unicul creator român primit cu generozitate de critica europeană, ce descoperă în proza lui aspecte similare cu cele ale dizidentului rus Soljenițan. Numit

cu malițiozitate de confrăți un „Soljenițan mai mic”³ el și-a asumat cu înrâncenare statutul de apatrid. Drama scriitorului se datorează originii basarabene și timpului când s-a născut. Apariția în această lume s-a aflat sub semnul nenorocului: primii ani ai copilăriei îi petrece în ținutul Orheiului ce aparținea, la acea dată, României, iar părinții, învățători originari de dincolo de Prut aveau conștiința apostolatului. Prozatorul mărturisește adesea că a suferit „de Basarabia” din clipa în care a „aflat” și a „ținut minte ce e durerea”, boală nevindecată nici la senectute și ale cărei simptome sunt ilustrate în opera artistică. În anii celui de-al Doilea Război Mondial, băiatul se maturizează rapid, intuind drama părinților și a majorității românilor basarabeni: tatăl este trimis în lagăr după reanexarea Basarabiei de către URSS, absența lui îndelungată determinând-o pe mamă să împlinească ritualul trecerii în cealaltă lume. Cel dispărut revine pe neașteptate și se hotărăște cu mare greutate să fugă din calea ocupanților sovietici, fiind atașat de școala zidită împreună cu sătenii din Mana și de puținele obiecte ale gospodăriei sale⁴. Atunci când familia Goma reușește să ajungă în România și să se stabilească în satul Buia din Transilvania părinții sunt denunțați autorităților de ocupație chiar de consăteni. Perspectiva unei expulzări în URSS însemna pentru românii ce refuzau să-și renege limba maternă și strămoșii o condamnare la moarte. Băiatul înțelege încă din prima copilărie că românii din „Țara mamă” sunt departe de a corespunde așteptărilor „fraților” de peste Prut. Basarabeanul, neîncrezător în regimul comunist totalitar, intră în atenția securității pentru opiniile sale. Incomod pentru autoritățile anilor ’70 ce descoperă primirea generoasă de către presa occidentală a operelor sale, el primește un pașaport și o viză pentru Franța. În Paris, Paul Goma se afirmă ca un luptător pentru libertatea românilor de sub tutela totalitarismului sovietic. Aici scriitorul apatrid ajunge să proclame adeziunea la limba română, singura „patrie” ce nu l-a dezamăgit vreodată. Și după schimbările politice de după 1990, Paul Goma refuză să viziteze România sau Republica Moldova, protestând astfel față de reprezentanții nomenclaturii comuniste, aflați încă la putere, fiind convins că în statele fostului lagăr comunist nu s-a schimbat nimic. Temele preferate ale operei sale se regăsesc în romane de ficțiune, jurnale și memorii, pamflete și articole de presă dedicate unor evenimente majore din Europa ori din lumea largă. Puțin cunoscut de către români, puțin citit de basarabeni pe care îi iubește necondiționat, Paul Goma este un exemplu de scriitor român ce coabitează în Europa Occidentală, încercând să o convingă de adevărul istoriei românității, în lumina documentelor autohtone, și nu în varianta prezentă în atlasele și în istoriile universale, rezultată din opiniile unor documente partinice și subiective, aparținând vecinilor imperiali (otomani, unguri, polonezi, ucraineni sau ruși). El proiectează în opera sa o „țară” mult mai atrăgătoare

³ Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, Fundația Luceafărul, București, 2001, vol II, cap. *Nu numai un mic Soljenițan român: Paul Goma*, p. 726-731.

⁴ Paul Goma, *Din calidor*, Polirom, Iași, 2004. În acest roman al copilăriei traumatizate de război, tatăl îi mărturisește fiului că „de mult te lipsești cu mai puțină strângere de inimă decât de puțin. Când ai mult de pierdut, îți permiți să pierzi – ai de unde”. Cauza condiției tragice a românilor dintre Prut și Nistru se datorează, în opinia naratorului adult, politicienilor regăteni care au ajutat Basarabia „nu după nevoile ei, ci după aranjamentele lor necinstite”. Basarabeni așteptaseră „căldură, frățietate, ajutor – primiseră „picioare-n cur de la jandarm, juvuială de la perceptor, suduială de la intelectualii regăteni, cei ajunși la sate mai analfabeți decât bieții localnici”.

decât cea de care s-a despărțit cu patru decenii în urmă, legătura dintre realitate și ficțiune fiind stabilită cu ajutorul cuvântului scris. Paul Goma asemenea lui Ion Creangă transcrie o vorbire colocvială, pe care o atribuie săteanului basarabean.

Copilăria unui „boț de humă” din Codrii Orheiului

*Din calidor*⁵ este romanul lui Paul Goma cel mai citit și cel mai editat, în versiuni franceze, engleze sau românești⁶, apărute în diverse țări. El și-a revizuit versiunea inițială, redactată în anul 1983. Dacă financiar creatorul nu a fost răsplătit, din punctul de vedere artistic succesul este recunoscut până și de dușmanii înverșunați. Nu numai în literatura universală Paul Goma a găsit o nesfârșită suită de capodopere ale romanului copilăriei, ci și în literatura română, cu deosebire în Moldova. În acest roman al copilăriei se regăsesc tonalități lirice, judecăți malițioase și opinii sarcastice cu privire la spectacolul lumii, descoperit de eroul copil din pridvorul locuinței părintești din Mana. Băiatul de cinci ani privește din calidor⁷ la ipostazele egoiste și uneori degradante ale umanității în timp de război, simțindu-se protejat numai în spațiul pe care îl consideră „buricul pământului”, „[...] Toate pleacă de acolo, toate mi se întorc, după largi ocoluri, perfect rotunde, după definitive dusuri – atunci și acolo”⁸. Naratorul copil este martor al arestării tatălui în ianuarie 1941, al revenirii acestuia acasă precum și la refugiul întregii familii după instalarea sovieticilor în Moldova de peste Prut. În acest răstimp, protagonistul istoriei despre o copilărie „furată” are de traversat mai multe experiențe dramatice: cea de copil iubit de părinții învățători, cea de „orfânel” și cea de refugiat. La vârsta iubirii inocente, sufletul copilului vibrează la drama comunității din care face parte și își hrănește curiozitățile vârstei atribuind realității semnificații fanteziste. Băiatul este ocrotit de cei doi zei: mama, de care se teme și pe care o respectă, la vârsta lui fragedă ajungând să o și apere și tatăl, mai mult absent și devotat ctitorii sale, școala din Mana și gospodăria familiei. Din această cauză, acestuia i se reproșează gesturile ce pun în pericol siguranța soției și a copilului, atașamentul față de misiunea sa de apostol al sătenilor din Mana. Rațional, cunoscător al istoriei românești și ancorat în realitatea de zi cu zi a mănenilor, tatăl ilustrează modelul uman al intelectualului modest și onest de la sat: el zidește prima școală și familiarizează pe copii cu literele latine și cu limba română scrisă. Mana are o istorie îndelungată, cercetată și așternută pe hârtie de mama eroului povestitor. Consemnat încă din timpul lui Petru I Mușat, satul rămăsese fără localnici ca urmare a unei

⁵ Pentru analiza de text am apelat la Paul Goma, *Din calidor, o copilărie basarabeană*, roman, ediția a II a, Polirom, 2004.

⁶ Romanul *Din calidor* a fost publicat în franceză în anul 1987. Anul următor, la editura lui Ion Solacolu, a apărut o versiune facsimilată după originalul autorului, pentru ca în 1990 să se publice în Londra versiunea engleză, sub titlul *My Childhood at the Gates of Unrest*. În România și în Moldova, cartea lui P. Goma a fost reeditată de trei ori de către editurile Albatros (1990), Biblioteca Basarabiei (1995), Polirom (2004).

⁷ *Calidor* este un termen dialectal, o deformare a francezului *corridoire* la care basarabienii acced prin filieră rusă. Părinții eroului, cu deosebire mama, atribuie acestui cuvânt o etimologie fantezistă: *calidor* ar semnifica un dor frumos, din grecescul *Kali* și românescul *dor*. Tatăl, ancorat în realitatea imediată, dă crezare învățăturilor dobândite în anii studenției când profesorii demonstraseră că acest cuvânt era preluat de către basarabeni de la ruși, care la rândul lor îl împrumutaseră de la francezi.

⁸ Paul Goma, *Din calidor*, ed. cit., p. 5.

decizii aberante a autorităților ruse de ocupație. Acestea oferiseră pământurile localnicilor unui italian, sătenii devenind robi pe moșiile acestuia. Pierderea libertății îi determinase pe localnici să părăsescă peste noapte satul, noul proprietar fiind obligat să aducă venetici din toate colțurile imperiului țarist. Spre surpriza mamei, care identificase originea străină a consătenilor, aceștia adoptaseră româna, renunțând la limbile materne. Mănenii sunt mai degrabă delăsători și își lăsă casele și gospodăriile în paragină, înălțând în schimb prepeleacuri cu mai multe nivele, unde își petrec timpul păzindu-și harbujii. Tatăl schițează un portret sumar al rusului contestându-i așa zisa bunătate⁹. După Dictatul ruso-german, școala din Mana, asemenea tuturor școlilor din Basarabia, ajunge ținta siguranței sovietice. Percheziția angajaților acesteia avea două obiective: găsirea și arderea steagului românesc și confiscarea cărților tipărite în litere latine. Cel însărcinat cu această misiune este un fost elev leneș, devenit acum spaima consătenilor. Sapaș, zelos în căutările lui, nu se sfiște a-și lovi fostul dascăl. Atunci când sunt arse cărțile „burgheze” în curtea școlii, învățătorul strigă „Trăiască Gutenberg!”, avertizându-i pe anchetatori că tiparnița confecționată de acesta permite retipărirea oricărei cărți distruse. Cum Sapaș nu știa cine este Gutenberg, iar fostul lui protector în NKVD, Goldenberg, fusese acuzat de trădare, el crede că învățătorul face aluzie la acest aspect întunecat al vieții lui. De aceea, el îl pedepsește pe învățător pentru nesupunere, după care îl duce în oraș pentru a fi închis într-un lagăr pentru românii naționaliști. Întâmplarea relatată cu umor amar ilustrează distanța dintre rușii sovietici, înregimentați în serviciile de siguranță ale statului, inculți și brutali, și oamenii pe care îi îngenucheau, deportau și exterminau. În afara raporturilor dintre călăi și victimele lor, incidentul înfierează aparatul de represiune sovietic, ai cărui membri sunt persoane fără personalitate și cu o educație superficială, pradă facilă a intrigilor politice și a conspirațiilor interne. Odissea revenirii și a plecării armatei române în Mana coincide cu primul refugiu al băiatului și al mamei în pădurile dimprejur. Împreună cu sătenii, copilul narator este martorul unor scene pe care nu le cuprinsese cu privirea din calidorul locuinței părintești. Cele mai frecvente întâmplări sunt de natură erotică, oamenii renunțând la conveniențe pentru a trăi senzorial momentele de panică. Eroul intuiește în această stare de dezlănțuire a simțurilor diferența dintre sexe și se simte atras de prezențele feminine aflate în preajmă. În afara părinților, copilul se atașează de moș Iacob, cioplitor în lemn și pescar, care îl învață a descifra tainele naturii. Împreună cu soția lui, Domnica, moș Iacob se substituie bunicilor pe care băiatul nu îi cunoaște și care nu sunt reținuți de memoria lui involuntară. Acest bătrân hâtru este exemplul basarabeanului care se apleacă sub vremurile potrivnice, înzestrat cu o morală cameleonică. El dorește să fie în armonie cu natura, istoria cu nesfârșitele capcane rămânând pentru el o enigmă ce nu merită a fi nedescifrată¹⁰.

⁹ Paul Goma, *Din calidor*, op. cit.: „Dar nu-i rus dacă, înainte de a-ți băga cuțitul în dos, nu te pupă pe față și nu-ți explică, în cinci volume, de ce-i el, bietul, silit să poarte când război, când pace, să fie blenduit, când la crimă, când la pedeapsă – asta-i viața, acesta-i destinul, bietul rus”.

¹⁰ Paul Goma, op. cit. În finalul capitolului *Nu mai sunt orfan [...]*, în care se relatează odissea tatălui în lagărele sovietice și apoi peregrinarea în România unde autoritățile sunt neprietenoase cu românii basarabeni, naratorul exclamă cinic: „[...] Românul are șapte vieți (în pieptu-i de aramă): oricât l-ar strivi strivitorii, el nu mișcă, nu crâcnește – astfel supraviețuiește el, Românul”, p. 189. Moș Iacob

Un roman aparent autobiografic, asemenea *Amintirilor din copilărie* de Ion Creangă, narațiunea lui Paul Goma reconstituie un timp, un spațiu și o serie de personaje cu valoare de simbol pentru Basarabia anilor '40. Dacă *Amintirile* se încheie cu despărțirea definitivă a protagonistului-narator de familie și de sat, iar în finalul volumului I din *Moromeții*, eroul copil Niculae pornește la școală împreună cu tatăl său, în *Din calidor* sfârșitul romanului îl prezintă pe micul basarabean încercând să doarmă pe jos în cancelaria satului din Transilvania. Somnul celor doi refugiați basarabeni îi ajută să uite pentru câteva ore statutul de refugiat, ce le-a fost atribuit în Țara românilor, pe care părinții o slujiseră cu devotament dincolo de Prut. Refuzul copilului de a se acomoda cu noua lui identitate se transformă în timp într-o luptă încrâncenată de a-și cuceri dreptul la libertate și la opinie personală. Neacceptarea farselor nedrepte ale istoriei este ilustrată de strigătele disperate ale băiatului de cinci ani: „Eu nu vreau refugiat, adică culcat pe jos, în cancelarie, pen-tuneric și, în plus, lung de foame!”.

„Traista de cerșetor” a lui Paul Goma

Atent la opiniile cititorilor, care cred a descoperi în opera lui de ficțiune aspecte biografice, Paul Goma începe să scrie și să publice jurnale, inserându-se în seria largă de diariști¹¹ anticomuniști, antiruși și antiteroriști ai ultimei jumătăți de secol. Însemnările lui zilnice, ce consemnează evenimentele din cuprinsul unui an, descoperă o nouă ipostază intelectuală a diaristului. La această activitate, cibernetica și comunicarea online îl ajută mult, astfel încât informațiile la care se fac referiri în memorii sunt simultane cu momentul comentării lor, chiar dacă ele se petrec în cele mai îndepărtate locuri ale lumii. Paul Goma își ilustrează în aceste scrieri concepția cu privire la diaristică, preluând o serie de forme și imagini literare. În consemnările despre viața sa și a familiei se recunoaște pana lui Titu Maiorescu iar portretele – caricaturi ale unor confrăți, amintesc de pamfletele lui I. Eliade Rădulescu, D. Bolintineanu și T. Arghezi. Jurnalul¹² avut în vedere în această comunicare a fost publicat în România în anul 2007 și evocă evenimente și impresii din anul 2004. Autorul consideră că jurnalul este o „cârpă” bună și utilă a unui scriitor aflat în faza de diminuare a memoriei, istoria unui „povestăș”, a unui „textilist” ce își consemnează „trăitul” ușurându-se astfel de povară. El crede a avea un destin similar cu evreul rătăcitor ori cu palestinianul, „localnic fără loc”, „un căsean fără casă”, deoarece războiul și comunismul i-au lăsat întregi numai amintirile. În afara prezentării cu discreție a soției și a băiatului său, jurnalul din 2004 are în prim-plan lumea românilor, atât cea din diasporă cât și cea de acasă, proiectată pe fundalul evenimentelor politice, militare, economice și culturale la nivel planetar. Diaristul este conectat la zbaterea lumii în care trăiește și, în pofida izolării pariziene, el

și filozofia lui despre supraviețuire a fost atribuită unui alt erou al prozei contemporane basarabene, lui Onache Cărăbuș, protagonistul romanului *Povara bunătații noastre* de Ion Druță.

¹¹ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului literar*, I-III vol, Editura Univers enciclopedic, 2002. În primul volum criticul analizează poetica jurnalului, în cel de-al doilea el comentează câteva jurnale din literatura universală, pentru ca în volumul al treilea să selecteze câteva jurnale ale unor autori români pentru analiză și comentariu critic. Jurnalele lui P. Goma nu au reținut atenția autorului acestei lucrări de poetică.

¹² Paul Goma, *Jurnal 2004*, Editura Anamarol, 2007.

discerne evenimentele semnificative și comentează crizele ivite în diverse colțuri ale planetei. În opinia sa destinul umanității se află la discreția unor puteri „teroriste” (SUA și președintele Bush, Israelul și Sharon, Rusia și fostul KGB, China și capitalismul ei pseudocomunist) ale căror decizii influențează soarta fiecărui individ din lume, cu deosebire a celor ieșiți de curând din „groapa comună a Lagărului rusesc”. El se consideră un cetățean implicat în problemele cetății sale: românimea și lumea ei literară, Franța și liderii ei politici, culturali ori economici, magnații lumii ce pot agrava sau diminua efectele diverselor crize umanitare. Asemenea lui D. Cantemir în *Istoria ieroglifică*, diaristul își încondeiază colegii de breaslă literară, ilustrându-le impostura, agoniseala materială obținută pe căi oculte, funcțiile și posturile bine plătite de la bugetul statului. El îi etichetează „mai mizerabili”, „mai gloduroși”, „mai canalieri”, „mai cătunali” decât în anii tinereții. După ce constată că acuzațiile lui au început să provoace „urticarii” în „câmpul agricol românesc”, el acuză pe „romancieroiul” Augustin Buzura, „securizat” de mult timp și susținut de liderii ideologiei oficiale. Acestuia îi reproșează „limbământul” publicat în anii '70 la adresa „Ceaușescului”, cât și articolul *Fără violență*, apărut în anul 1990, grație căruia ar fi obținut directoratul Fundației Culturale Române. Această „sinecură” i-ar fi permis, în opinia lui P. Goma, să-și plătească intervenții medicale costisitoare în SUA și să-și trimită apropiații în posturi în afara granițelor țării. Un alt personaj caricaturizat este CT Popescu, un „hibrid”, „noroios”, „blăștinos”, ziarist mediatizat și răsfățat de guvernele postdecembriste. Lui nu-i iartă „neinformarea”, „obraznicia” și „trivialitatea” ilustrată în articolul *Gomora*, publicat în anul 1995. Și alți colegi întru litere sunt etichetați de diarist cu ajutorul unor termeni satirici: Gafița *Nuimomentul*, Valentin *Sinistru*., Alex Ștefănescu *Amoebosul*, L. Pintilie regizor *Genian* etc.

Suferința „de Basarabia”

Rezultată dintr-o presupusă poveste a vieții unui om, greu de inserat în vreo specie narativă, această carte este în opinia autorului o *Facere*, un al „doisprezecelea copil”. Ideea principală a volumului *Basarabia*¹³ este cuprinsă în mărturisirea reluată adesea în paginile cărții: „Am suferit de Basarabia din clipa în care am aflat și am ținut minte ce e durerea [...]”. Cu subtitlul *O zi din viața unui Afgan din Basarabia*, eseul evocă starea românilor după căderea oficială a regimurilor totalitare. Prozatorul cu un destin similar al unui Afgan din Basarabia își îndreaptă atenția către autorii-de-cărți din epoca regimului totalitar, deveniți peste noapte revoluționari, eroi „continentali” și chiar „planetari”. Vizitele lor în Franța, simpatia străinătății față de condiția lor „nefericită”, îl determină să reamintească servilismul de care au dat dovadă față de oficialitățile comuniste, acum renegate. Eseistul nu le poate ierta confrăților graba în a-l blama, modul cum îl denunțaseră în ședințele Uniunii Scriitorilor și își clamaseră indignarea față de nesupunerea sa. Dacă în primele zile ale anului 1990, toți acești patrioți „de ocazie” păreau descumpăniți și așteptau să înțeleagă ce se petrece în țară, disociindu-se de lașitățile lor anterioare, în scurt timp ei încep să se proclame „victime” ale sistemului totalitar, „rezistenți pe

¹³ Paul Goma, *Basarabia*, roman, Editura Jurnalul literar, 2001.

baricadele” comunismului din România. Autorul, fidel proverbului românesc „Uita-ți-s-ar numele!”, îi satirizează pentru inconsecvența morală pe unii dintre colegi de breaslă și îi ignoră pe ticăloși, identificați în prietenii trădători și securiști ce îl urmăriseră în țară. Preocupat a evoca nu numai viața lui de refugiat în România, scriitorul evocă teroarea instaurată de sovietici în Basarabia după cel de-al Doilea Război Mondial, pedepsirea cu bestialitate a românilor din Moldova ce refuzau a-și renega limba maternă și strămoșii. Înfometarea, cotele uriașe, deportarea celor ce se opuneau regimului sovietic au condamnat la moarte aproape jumătate de milion de basarabeni. Destinul așa-zisului afgan trăitor în Basarabia îi oferă naratorului prilejul rememorării bunicului dinspre tată, Chiril Goma, trimis să lupte pentru Imperiul Țarist. Nevorbitor de limba rusă, asemenea majorității românilor din satele aflate între Prut și Nistru, el își conservase limba maternă, credința și tradițiile. După 1945 rusificarea a devenit mai eficientă la sate datorită radioului și televizorului, românii îndepărtându-se de limba maternă și pentru că în școli se predă numai în limba oficială a URSS. Nu numai bunicul fusese victimă a intereselor militare ale Imperiului Rus, ci și tatăl, internat în anul 1941 într-un lagăr. Absența oricăror informații cu privire la soarta sa o determinase pe soție să împlinească ritualul de trecere în cealaltă lume.

Basarabia subliniază dorul de țară, „starea de vibrație” în care intră inima celui condamnat la un veșnic refugiu, la auzul vreunei întâmplări atribuite alor săi. Pentru a demonstra că dragostea lui are rădăcini durabile, sunt inserate informații detaliate despre istoria antică, medievală și modernă a locuitorilor din teritoriile dintre Prut și Nistru. În continuarea tradiției inaugurată de B.P. Hasdeu, ce insera în lucrările sale de ficțiune dezbatere etimologică, și autorul eseului despre iubirea de țară și de neam își etalează cunoștințele cu privire la originea și semnificația termenilor: Moldova, Orhei, Basarabia etc. Statuarea în cuprinsul Ucrainei a unei noi formațiuni statale numită RSS Moldovenească, dată spre organizare lui C. Rakovski, mentorul din tinerețe al lui P. Istrati, avea menirea să creeze confuzie cu privire la originea și limba românilor basarabeni. Sovieticii au inventat mai multe enclave rusești pe teritorii aparținând altor popoare, declarându-se apărători benevoli și dezinteresați ai acestora. În continuarea lecției de istorie despre limba română sunt incluse observațiile despre *Lexiconul Humanitas*, autoarea fiind acuzată de „neștiism”, „nelaobiectivism”, „habarnamism” și de rea intenție pentru că nu a inserat în *Addenda* autori anticomuniști reprezentativi. Intențiile Ecaterinei a II-a Rusiei de a ctitori pe malul Mării Negre un oraș tot atât de frumos ca și Marseille și atribuirea unei asemenea sarcini francezului Richelieu este în esență o manipulare geografică și politică, similară cu cea a *Lexiconului Humanitas*. Orașului Odesa, construit în Peninsula Crimeea la dorința țarinei ca port la Marea Neagră, i se atribuie numele unei vechi cetăți antice, aflate însă pe malul bulgar, între Burgas și Varna. Românii, în opinia autorului, nu au vocația martirajului, dovadă fiind creștinarea lor pașnică. Prezența pe teritoriile de la nord de Dunăre a legiunilor romane, unde erau înrolați macedoneni și palestinieni, deja familiarizați cu noua religie, a ajutat pe autohtoni să cunoască încă din timpurile apostolice învățăturile *Noului Testament*. Eseiul consideră că românii ardeleni nu au fost onești în raporturile lor cu românii de dincolo de Prut, aducându-l ca exemplu pe liderul național-țărănist C. Coposu care ar fi refuzat propunerile acestora, după căderea regimului totalitar, apreciind că nu

țara nu mai are nevoie de încă „patru milioane de minoritari”, afirmație ce îi dezvăluia credința că basarabienii sunt de fapt ruși sau pe deplin rusificați. Tratatul cu Ucraina este considerat o trădare de țară, asemănătoare cu acceptatea Dictatului ruso-german în vara anului 1940. Destinul unui alt basarabean, C. Stere, răstignit de clasa politică dâmbovițeană, îl fac pe narator să recunoască: „Eu nu am decât o țară, Basarabia, care nu mai există decât în cărțile mele”.

Dacă în celelalte lucrări ale sale, Paul Goma nu a făcut un portret colectiv, negativ, al conaționalilor săi, în *Basarabia* el introduce un articol, *Să fie interzis electoratul*, unde afirmă că „Românul doarme tot timpul pe el, din când în când sare din somn și se năpustește ba la revoluție; ba la bătut studenți, ba la semnat tratate cu Ucraina [...]”. Adormirea lui este consecința faptului că acest popor a supraviețuit fără sfătuitori, fără învățători, deoarece invadatorii i-au omorât păstorii, conștiințele nației. Somnolența românilor permite afișarea unui oportunism păgubos de către cei considerați fi directorii de conștiințe ai oricărui neam, deoarece pentru a supraviețui regimului totalitar clerul s-a vândut securității iar educatorii au devenit o castă pâlăvrăgitoare.

Conștient că proza sa este considerată didactică, poluată de multă istorie, rezumându-se uneori la un monolog despre prezența românilor în istorie, Paul Goma propune în *Basarabia* un eseu despre dorul după o patrie ideală, ca suferință asumată și nevindecabilă. Pentru a-și convinge cititorii, autorul apelează la diverse documente, pe care le reproduce în lucrările sale: tratate politice, declarații oficiale, articole de presă, confesiuni, statistici etc. Cu toate că viețuiește în Paris de trei decenii, el refuză atât integrarea cât și coabitarea în spațiul cultural european obligându-și cititorii să-i înțeleagă condiția de român *mărginaș*¹⁴, de literat ce aduce în scrisul său particularitățile spiritualității basarabene, manifestate în aromele „moldovene”, pitorești, metaforice și expresive.

Bibliografie

- Goma 2001: Paul Goma, *Basarabia*, roman, Editura Jurnalul literar, 2001
Goma 2004: Paul Goma, *Din calidor, o copilărie basarabeană*, roman, ediția a II.a, Polirom, 2004
Goma 2007: Paul Goma, *Jurnal 2004*, Editura Anamarol, 2007
Popa 2002: Marian Popa, *Literatura română de azi pe mâine*, vol. 1-2, Fundația Luceafărul, 2002
Simion 2002: Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului literar*, I-III vol, Editura Univers enciclopedic, 2002
XXX, *Dicționarul general al literaturii române*, coordonat de Eugen Simion, vol I-VI, Editura Univers enciclopedic, București, 2002-2007

¹⁴ Am împrumutat acest epitet de la Mihai Cimpoi, care în *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* atribuie această sintagmă culturii române dintre Prut și Nistru.

Cohabitation ou intégration artistique?

La culture des Roumains du Nord du Danube a suivi dans les temps modernes les manifestations artistiques des pays européens: La France, L'Allemagne, La Grande Bretagne etc. Fascinés par les modèles des cultures occidentales, nous sommes revenus au milieu du XIX-ème siècle aux sources anciennes. L'intégration de la Roumanie dans le système politique soviétique à la fin de la Guerre antifasciste a stoppé l'effort d'intégration occidentale de notre culture, obligée maintenant à respecter les ordres venus de Moscou. La chute du communisme a permis un nouveau dialogue avec l'Europe et la reconsidération des oeuvres de nos écrivains, établis de plusieurs décennies en France. A la fin des années '90 beaucoup d'entre eux sont déjà intégrés dans la culture européenne, quelques uns en attendent le retour à leur maisons. Parmi eux il y a Paul Goma, originaire de Bessarabie. Son oeuvre est un miroir de la résistance anticommuniste et un témoin de la souffrance de sa région natale et ses concitoyens après l'annexion à l'Empire Russe. Ecrite sous diverses formes, des mémoires fictives qui reproduisent la réalité immédiate, des romans présentant la vie d'un héros dans son enfance et sa jeunesse, des essais sur la condition des Roumains, la prose de Paul Goma attend encore ses lecteurs, surtout ceux de Bessarabie. Sa condition de réfugié l'oblige à conserver, à tout prix, son identité ethnique, en aspirant que son oeuvre soit perçu par l'Occident comme une contribution spirituelle roumaine à la culture universelle.

En refusant l'intégration ou la cohabitation avec la culture française, son oeuvre offre l'exemple d'un nouveau rapport, imposé par le statut d'apatride, celui de réfugié.

Ploiești, România